

Molnár Dávid

Egyházellenesség a katolicizmus fővárosában

Az *Egri Munkás* antiklerikális cikkei (1910–1911)

Ha volt a magyar államszocialista korszak történetírásának és emlékezetpolitikájának kitüntetett témája, az a magyarországi munkásmozgalom korai időszakának története volt. Mivel a második világháborút követően hatalomra került kommunista rezsimek ebben határozták meg történeti előképüket, így a munkások mozgalmait azonosították a sokszor azokkal párhuzamosan működő baloldali-szocialista irányzatokkal, hogy ezáltal megteremtsék saját maguk történetiségét és ezzel jelenbéli legitimitását.¹

Ezen leegyszerűsítő logika szerint a 19. század derekától megjelenő „monolit” munkásmozgalom csakis alulról szerveződő, forradalmi és antiklerikális lehetett. Az antiklerikalizmus a kortárs szocialista teoretikusok² és az új, felforgató ideológiával szembehelyezkedő konzervatív, valamint egyházi írók számára egyaránt fontos kérdést jelentett a 19. század folyamán és a századforduló éveiben.³ A baloldali szocializmus bírálata túl azonban e „reakciós” táborból többen már idejekorán felismerték a 19. század derekától Európa-szerte jelentkező „vadkapitaliz-

¹ A kulturális és történelmi emlékezet legfontosabb jellemzőiről ld. ASSMAN, Jan, *A kulturális emlékezet, Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban*, Bp., Atlantisz, 2013, 11–48. A magyar munkásmozgalom történeti emlékezetéről: APOR Péter, *Az elképzelt köztársaság, A Magyarországi Tanácsköztársaság utóélete 1945–1989*, Bp., MTA BTK Történettudományi Intézet, 2014. Egyébként a magyar munkásmozgalom-történetírás történetét összefoglaló publikáció ez idáig ismereteim szerint még nem készült.

² Az első világháború előtti szocialista pártok antiklerikális politikájuk során többek között olyan klasszikusokból merítettek, mint FEUERBACH, Ludwig, *A kereszténység lényege*, Bp., Akadémiai, 1978; KAUTSKY, Karl, *A kereszténység eredete*, Bp., Szikra, 1950. Ideológiai alapot jelentettek továbbá August Bebel, Wilhelm Liebknecht vagy Franz Mehring tézisei, amelyek olvashatók: *A vallásról és az egyházzal*, szerk. Székely Andorné, Nyilas Vera, Remsei Flóra, Bp., Kossuth, 1979. A Marx–Engels szerzőpáros vallással kapcsolatos nézeteit foglalja össze továbbá: MARX, Karl – ENGELS, Friedrich, *A vallásról*, Bp., Kossuth, 1961.

³ Erről bővebben PÁNDI Pál, „Kísértetjárás” *Magyarországon I., Az utópista szocialista és kommunista eszmék jelentkezése a reformkorban*, Bp., Magvető, 1972, 230–264, 506–511; MOLNÁR Dávid, *A munkáskérdés és a szocializmus megjelenése az egri főegyházmegye papságának irodalmi tevékenységében* = *Miskolci Keresztény Szemle*, 17(2021), 4, 46–51.

DOI 10.17167/mksz.2023.3-4.565-579

A gyenge gyári munkássággal ellentétben viszonylag jelentősnek volt mondható a helyi kis- és kézműiparból élő lakosság. A tradicionális iparosok között pedig speciális csoportot jelentettek a nyomdász szakmában dolgozók, akik szakértelmük folytán egyfajta lokális munkáselitnek is tekinthetők. Mivel Eger már évszázadok óta egyházi közigazgatási központ volt, így a művelődési, oktatási és kulturális viszonyokat a helyi papság befolyásolta leginkább. Az érsekség tulajdonában álló Lyceumi nyomda könyvkiadói tevékenysége országos viszonylatban is ismert volt, és az ott egyházi irányítás alatt dolgozó nyomdászok jelentették a helyi munkásmozgalom alapját. Egyes nyomdászok az egyházi nyomdászati igények kiszolgálásán túl a papság világnézetét is osztották, míg mások határozottan szembehelyezkedtek vele.

Az előbbi csoport legfontosabb képviselője az 1860-ban Egerbe költöző és ott katolikus legényegyletet alapító Tóth István volt, aki sikeresen integrálta a helyi nyomdászokat a különböző országos szakmai szervezetekbe is. Mint szakember és nyomdavezető kezdetben népszerűséget élvezett a város iparosai, alkalmazottai körében. Idővel azonban – többek között egyházi kapcsolatainak köszönhetően – a városi elit tagja lett, de befolyásával és hatalmával többszörösen visszaélt. Újabban feltárt források bizonyítják, hogy Tóth mindemellett útját állta a szocialista jellegű szervezkedéseknek. Így került szembe a baloldali radikalizmus hatása alatt álló helyi szabómesterrel, Szabó Sándorral, aki többek között a papságot és az egyházi oktatást bíráló megnyilvánulásaiival a korai egri szocialista mozgalom meghatározó tagja volt. Szabó az 1890-es évek elején részt vett a Magyarországi Szociáldemokrata Párt megalapításában is, ezt követően azonban (feltehetően egészségi állapota miatt) visszavonult.⁸ Tóth István karrierje nem sokkal később, 1897-ben ért véget, amikor évtizedekre visszamenő sikerkasztásai a nyomda vezetőinek tudomására jutottak, akik nyugdíjazták az idősödő művezetőt.⁹ Szabó és Tóth működésének végével az egri munkásmozgalom első szakasza is lezárult.

Ezt követően a mozgalmárok meglehetősen passzívok voltak, az évtized végére azonban újabb erjedés vette kezdetét. Még Tóth működésének utolsó éveiben tűnt fel az érseki nyomda jó képességű tanoncaként Vályi István, akinek tevékenysége nyomán a 20. század elején gyökeret vert Egerben a már deklaráltan szociáldemokrata munkásmozgalom.

⁸ Szabó Sándor mozgalmi pályafutásáról bővebben: MOLNÁR Dávid, *A Katolikus Egyház és a korai munkásmozgalom kapcsolata Egerben 1890 és 1914 között = Konferenciák, műhelybeszélések XVIII, Doktorandusz hallgatók IX. konferenciájának tanulmányai*, szerk. Szuromi Rita, Eger, Líceum, 2020, 169–171.

⁹ A botrányról bővebben: MOLNÁR Dávid, *A konzervatív munkásmozgalom kialakulása és korai időszak Egerben 1860 és 1890 között, Tóth István tevékenysége = Konferenciák, műhelybeszélések XIX, Doktorandusz hallgatók X. konferenciájának tanulmányai*, szerk. Molnár Dávid, Pap Péter István, Eger, Líceum, 2022, 23–29.

Vályi 1895-ös felszabadulása után csak 1898-ban, azaz a nyomdavezér Tóth István kényszerű nyugdíjazása után egy évvel lett az érseki nyomda dolgozója.¹⁰ Elképzelhető, hogy a zsarnokoskodásra hajlamos és a szociáldemokrata nézetekkel ellenséges Tóth, valamint a később a helyi baloldali vezéralakká váló Vályi között már az utóbbi tanoncévei alatt is voltak konfliktusok, ami miatt (vagy Vályi elhatározásából, vagy Tóth ellenállásából adódóan) felszabadulása után nem lehetett rögtön a nyomda teljes jogú dolgozója. Ennek bizonyítására azonban nem állnak rendelkezésre források. Azt viszont tudjuk, hogy tanoncéveinek végeztével, 1896-ban tagja lett a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Egyletének.¹¹ Alig két évvel később azonban, az érseki nyomdába történt felvételét követően, elhagyta ezt az egyesületet.¹²

Vályi kilépése előtt nem sokkal alakult egy másik nyomdász érdekvédelmi szerveződés is, a Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyesülete, amely a korábbi egyesület tagságával ellentétben főként a fiatalabb nyomdászokat fogta össze, és amelynek vezetése nyitott volt a baloldali radikalizmus felé, valamint jó kapcsolatot ápolt a Magyarországi Szociáldemokrata Párttal.¹³ A szakegyesület meghatározó tisztviselőjének a századforduló éveiben a későbbi miniszterelnök, Peidl Gyula számított. Ő Lerner Dezső kíséretében 1902-ben látogatást tett az Egri Érseki Lyceumi Nyomdában, ahol a nem sokkal korábban megállapított új árszabályt¹⁴ ismertették a nyomda dolgozóival. A tájékoztatót követően informális találkozóra és beszélgetésre került sor a szakegyesület képviselői és a mozgalmi élet után érdeklődő Vályi között.

Találkozásuk részleteiről nem maradtak fenn források, viszont Vályi egyik kollégája és későbbi harcostársa, Kelemen Bertalan visszaemlékezéséből tudjuk, hogy Peidlék ösztönözték az egrieket az országos szakmai mozgalmakba illeszkedő helyi csoportok megalakítására.¹⁵ Ennek köszönhetően 1903-ra létrejött a nyomdász szakegyesület helyi szervezete, a többi szakmai szervezetet is összefogó Szakszervezeti Tanács, valamint az egri és a megyei Szociáldemokrata Párt is. Ez utóbbi első titkára Vályi lett, aki a saját otthonát a szakszervezeteknek adományozó és a nyomdászok országos szakegyesületében is vezető tisztséget betöltő Fischer

¹⁰ CSIFFÁRY Gergely, *Adatok Vályi István (1875–1942) életrajzához = Heves Megyei Propagandista*, 14(1983), 64, 240–242.

¹¹ Politikatörténeti Intézet Levéltára (a továbbiakban PIL) 668. f. 12. öe. 38. Az 1896. április 22-i alakuló választmányi ülés jegyzőkönyve szerint Vályi és több társa „az egyletbe fölvetettek öt forinttal”.

¹² PIL 668. f. 12. öe. 70. Az 1898. április 24-ei alakuló választmányi gyűlés jegyzőkönyvében Vályi neve két társával egyetemben a „törölt tagok” között van feltüntetve.

¹³ Az egyesületről ld. LERNER Dezső, *A Magyarországi Könyvnyomdászok és Betűöntők Szakegyesületének tíz éves története*, h. n., az egyesület kiadása, é. n.

¹⁴ A nyomdászokban dolgozók és segédek fizetésére és munkaidejére vonatkozó kollektív megegyezés. Bővebben: PUSZTAI Ferencz, *Nyomdászati Enciklopédia. Az összes grafikai tudományok ismerettára*, Bp., Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, é. n., 490–491.

¹⁵ KELEMEN Bertalan, *Régi dolgok VI. = Igazság*, 1947. május 7., 2.

Manóval együtt 1906-ig a szociáldemokrata mozgalom gerincét alkotta Egerben.¹⁶ Fischer, aki Vályival ellentétben többször került Peidl Gyulával éles konfliktusba, a már idézett Kelemen Bertalan szerint „filozófus volt, az első és utolsó Mecénása az egri munkásmozgalomnak. [...] Spártai egyszerűségben élt, fűtetlen szobában lakott. Még az ablakokat is leeresztette. [...] mint »különc« volt ismeretes.”¹⁷

A Vályi és Fischer által szervezett, deklaráltan szocialista közösség hamar kivívta az ideológia valláskritikus jellegével maximálisan tisztában lévő helyi papság ellenszenvét. A szakszervezetek és a szociáldemokraták helyi pártszervezeteinek elszaporodására válaszul 1903-ban zászlót bontottak az első keresztényszocialista munkásszervezetek is.¹⁸ Egerben Nagy János kanonok vezetésével a Keresztény Iparoskör és a Legényegylet aktivitása is fokozódott, valamint Keresztény Szociális Egylet néven új egyesületet jelent meg, amely mint kifejezetten keresztényszocialista szervezet agitált a lakosság körében.¹⁹ 1906-ra kiéleződött a Vályi–Fischer-féle szociáldemokrata és a Nagy János-féle keresztényszocialista irányzat közötti ellentét. Az április 26-án a *Népszavában* napvilágot látott cikk szerint Nagy János zsarolással próbálta rávenni a városban folyó építkezések miatt nagy számban jelen lévő építőmunkásokat a Keresztény Szociális Egylet felé való csatlakozásra.²⁰ A cikk hangvétele széleskörű felháborodást okozott a városban. Ezt követően Vályi Istvánt a május 1-i népgyűlésen elhangzott beszédének lázító tartalmára hivatkozva elbocsátották a Lyceumi nyomdából.

A konzervatív helyi közélet Vályi és szocialista mozgalma iránt táplált indulatai 1908-ra csillapodtak le. A családjával ideiglenesen Kassára költöző Vályi ekkor visszakerült Egerbe, ahol először Fleischmann Dávid izraelita nyomdász, majd az érsekségtől független Dobó Nyomda Részvénytársaság alkalmazta. Újra aktív mozgalmi tevékenységet folytatott. Elsődleges célja egy munkásotthon létrehozása volt. Ebből a célból alakult meg vezetésével 1908-ban az Egri Munkásotthon Szövetkezet, amely az Egri Agrártakarékpénztár által nyújtott hitelből vásárolta meg 1910 nyarára a Diófakút utca 3. szám alatti épületet.²¹

Alig két héttel a munkásotthon megnyitója után adták át az Egri Katolikus Legényegylet kibővített székházát, amelyben a Nagy János vezette Keresztény Szociális Egylet is helyet kapott. A legényegylet ötvenéves fennállásának alkalmából, mintegy 45 000 koronás beruházásnak köszönhetően kétemeletessé bővült épület méltó vetélytársa lett a Diófakút utcai munkásotthonnak, ami által a két

¹⁶ Viszonyuk 1911 szeptemberében rövid időre megromlott, amikor mindketten pályáztak az Egri Kerületi Munkás Betegsegélyező meglehetősen jól fizető tisztviselői állására. CSIFFÁRY 1983, i. m. 250–252.

¹⁷ KELEMEN 1947, i. m.

¹⁸ GERGELY Jenő, *A keresztényszocializmus Magyarországon 1903–1923*, Bp., Akadémiai, 1977, 22–34.

¹⁹ A helyi egylet része volt az összes hasonló jellegű magyarországi szervezetet összefogó Keresztény Szociális Egyesületek Országos Szövetségének.

²⁰ *Lélekkufárok = Népszava*, 1906. április 27., 89.

²¹ CSIFFÁRY 1983, i. m. 245–249.

munkásmozgalmi irányzat közötti vetélkedés újabb szimbólummal bővült.²² A szembenállást mi sem példázza jobban, mint a két évvel később egri érsekké kinevezett Szmrecsányi Lajosnak a legényegylet házavatóján elhangzott beszéde. Ebben úgy fogalmazott: „Közre kell működnie majd e háznak is abban a harcban, amely az ipari munkásság sorsának javítása érdekében megindult és föltartóztat[at]lan módon hatol előre [...] amíg szerte a világban a forradalmi eszmékkel töltik meg a harcokat; míg egyes elemek csak arra törekszenek, hogy minél zajosabbá és lármásabbá tegyék a küzdelmet, vannak kisebb és nagyobb metropoliszok, amelyekben nem zajt csinálnak, hanem munkát végeznek az emberek és a társadalmi kérdések végleges megoldására törekszenek; mert a lármával és zajjal a munkáskérdés megoldása egy lépéssel sem közelíthető meg. E munkára most annál nagyobb a szükség, mert a mester és munkás között elszakadt az abrosz. A közönség, a munkaadó és munkás között megszakadt a szeretetteljes kapcsolat.”²³

Mindkét székház számos funkciót betöltött. Rendszeresen tartottak bennük a városi nagyközönség számára is nyitott bálokat és előadásokat, de énekkarnak, színjátszókörnek, könyvtárnak és büfének is otthont adtak. Néhány különbség azonban mégis felmutatható: a legényegylet tágas, több helyiséggel bővült székházában egy tanoncinternátust is szerettek volna kialakítani, hogy az iparostanulóknak lakhatást adjon és nem utolsó sorban fizikailag is elzárja őket az egri utcákon megjelent baloldaliaktól.²⁴ A szociáldemokraták munkásotthona az 1910-es évek elejétől sűrűsödő sztrájkok idején sztrájkanyagként szolgált, békésebb időkben pedig kiadóként és szerkesztőségként is üzemelt. Már a munkásotthon ünnepélyes megnyitójára megjelent az egri szociáldemokrata párt kiadásában (és feltehetőleg a Vályi–Fischer páros szerkesztésében) az *Egri Munkásotthon Szövetkezeti Értesítő*, amely októbertől *Egri Munkás* néven, mint a párt és a helyi szervezett munkásság hivatalos lapja tájékoztatta olvasóit.²⁵

Az Egri Munkás antiklerikális cikkei

Az *Egri Munkás* csupán fél éven keresztül létezett, ennek ellenére kitűnően tükrözi Vályi István és köre világnézetét, továbbá helytörténeti érdekességekről és a keresztényszocialista–szociáldemokrata szembenállás részleteiről is őriz konkrétumokat. Az összegyűjtött antiklerikális hangvételű cikkeket négy plusz egy csoportba soroltam. Az első négy kategóriába a helyi klérust érintő vádak és a lejáratásukat célzó cikkek kerültek. Olyan jellegzetes baloldali sztereotípiákra kell itt gondolni, mint (1) a papság „népbutító tevékenysége”; (2) az általuk hangoztatott „krisztusi szegénységgel” szemben álló egyházi fényűzés; (3) a papok er-

²² SZECSESKÓ Károly, *Az Egri Katolikus Legényegylet története (1860–1951)*, Eger, Heves Megyei Levéltár, 1992, 11–15.

²³ *A Katolikus Legényegyletek = Eger*, 1910. október 12., 2.

²⁴ SZECSESKÓ 1992, i. m. 14–15.

²⁵ CSIFFÁRY 1983, i. m. 249.

kölcstelen életvitele, és végül (4) az egyházi körökben tapasztalható antiszemitizmus. Az utolsó kategóriába sorolt írások tárgya pedig valamely konkrét egyházi befolyás alatt álló egyesület volt.

„... szent tanításokkal traktálják a tanoncokat”

Az immár *Egri Munkás* címen megjelenő újság első, *A mi fegyverünk* című cikkében fogalmazta meg programját. E szerint „Eger város fejlődését hosszú időre visszavetette a fekete reakció. [...] Ellenfeleink egyik leghatalmasabb fegyvere a sajtó. [...] A mi leghatásosabb fegyvereink egyike szintén a sajtó. [...] Ezért a mai nappal lapot indítunk [...] a becsületes emberek felvilágosítására, a népbutítók leálcázására [...] munkáseszmék hirdetésére, a hazugok, a paraziták korbácsolására. Nagy munkát végzünk akkor, midőn e fegyverrel kezünkben lépünk ellenfeleink elé. Érezzük felelősségünk súlyát, [...] mégis vállalkoztunk e herculesi munkára, mert törhetetlenül hisszük, hogy mellénk sorakozik Eger város minden modernül gondolkodó munkása és polgára egyaránt. [...]”²⁶ A lokalitás hangsúlyozásán túl a szerző a helyi szervezett munkásságot nem társadalmi, inkább világnézeti alapon határozza meg, és közösséget vállal a progresszív helyi polgársággal.

Az idézetben megnevezett másik csoport, a „népbutítók” alatt a szerző a helyi oktatást irányító papságra célt, akiket azonosít a „fekete reakcióval”. A lap következő számában *Az iskola* című cikk fejtegette tovább a kérdést. E szerint a munkásság „[...] Levetette már a vakhit dogmáiba burkolt egyház szolgálai köntösét, hogy felöltse magára a természet- és társadalom-tudomány biztos ismeretei által előrehozott valódi emberi ruházatot. [...] Keserű gyümölcs ez a klerikalizmus emlőjén élőködőknek. Nem is szívesen harap bele. Mert a fejlődést megakadályozni nem lehet. Márpedig az állami és felekezeten kívüli közoktatás a társadalmi fejlődésnek egyik stációja. És el fogunk ide jutni a grófok, papok, és gerincnélküli lakájseregük kiabálása dacára. [...] akkor örömmel fogjuk üdvözölni, ha nem is szociális, de a polgári demokrácia megszületését.”²⁷

A cikk szerint tehát az ideális polgári (majd szociális) demokrácia elérésének elsősorban szellemi feltételei vannak. A legfontosabb az egyházi oktatás kiiktatása, amit az egri járási tanítógyűlésről tudósító cikk is kiemel. A gyűlésen a napirendi pontok között szerepelt a Magyarországi Tanítók Szabadegyesületének programja, amelyet azonban a jelenlévő tanfelügyelő nem engedett megtárgyalni, ehelyett berekesztette a gyűlést. Az *Egri Munkás* ennek kapcsán megjegyezte: „[...] aki azt mondja, hogy a vallást ne az iskolában, hanem odahaza tanítsák, az még nem feltétlenül vallásellenes. Hanem jelenti azt, hogy az iskolákban ne babonára és egyéb misztikus dolgokra tanítsák a gyermekeket, hanem arra, hogy öbelőlük dolgos, önérzetes emberek kell hogy váljanak, kik nem lesznek alázato-

²⁶ *A mi fegyverünk!* = *Egri Munkás*, 1910. október 1., 1.

²⁷ *Az iskola* = *Egri Munkás*, 1910. november 5., 4–5.

sak fölfelé, hatalmasak és dölyfösek lefelé [...]”²⁸ A szerző az egyház- és a vallásellenességet tehát elválasztja egymástól, a vallásos iskolai oktatásban (vagy inkább nevelésben) viszont káros tényezőt lát, hiszen az (a szocialista ideológia vallásellenes toposza szerint) elvonja a következő generációk figyelmét a társadalmi harcról.

Az oktatás kérdése mind az egyházak, mind a munkásmozgalom részére kulcsfontosságú volt. A szociáldemokraták különösen nagy hangsúlyt fektettek a tanonckérdésre, amely a pusztán szakoktatáson túl a fiatal ipari tanulók nevelése körüli polémiát is jelentette. Az egyházi előretörésről az újság a következőket írta: „Mit szóljunk a papok ajánlotta tanoncotthonokról? [...] Hát mi jutott most eszünkbe, hogy keblükre ölelik [...] meg szent tanításokkal traktálják a tanoncokat? [...] Az, hogy féltik őket a szocialista munkásszervezetektől. [...] Hogy nem kell már napi 16 órát dolgozni hatásos munkabérekért, hogy nem kell műveletlen hajcsárok durva bánásmódját eltűrni: az kizárólag a szervezett szocialista munkásság érdeme. Ez fáj a munkások kizsákmányolóinak. Ez fáj a velük egy húron pendülő papoknak. [...] Ez a forrása a nagy szeretetnek.”²⁹ A cikk aktualitását az adhatta, hogy a kibővített legényegyleti székházban ekkor már működött az említett tanoncinternátus, 1911-től pedig egy rövid ideig munkásgimnázium is.³⁰

„A papság semmit sem ad ingyen...”

A papság állítólagos pénzéhségét és kapzsiságát taglaló cikkek jelentik a következő nagy csoportot. Az újság a tanonckérdés kapcsán például az egész klérusra vonatkozóan megjegyezte: „a papság semmit sem ad ingyen. Ősidőktől fogva ahhoz van szokva, hogy kapjon, hogy könnyű módon és bőségben éljen a hiszékeny ember verejtékes filléreiből. A pap pénzért keresztel, pénzért esket, pénzért beszél, pénzért temet, mindig ajándékot les és sohasem éri be azzal, amiye van.”³¹ A szerző az egyház karitatív tevékenységéről nem tett említést, mint ahogyan a szociálisan érzékeny egyházi személyekről sem.

1910 októberében a szociáldemokraták seregszemlét tartottak a város utcáin. A népgyűlés szónokai a választójog kiterjesztését tárgyalták, de a szervezők elsődleges célja inkább az volt, hogy a gyűlésen felvonultatott tömegek által bizonyítsák társadalmi támogatottságukat. A munkásnaggyűlésről tudósító cikk az ott megjelent földművesek kapcsán lokális kontextusba helyezte a papság vagyonának gyarapodását. „Az egri nép – majdnem kizárólag – szőlőműveléssel foglalkozott a múltban, míg a filoxéra azt el nem pusztította. [...] A népnevelés kizárólag a papok kezében volt [...] A népet bigottan, vallási türelmetlenségben nevelték, lekötötték őket minden irányban. Még arról is gondoskodtak a csuhások, olcsó

²⁸ Az egri járásköri tanítógyűlés = *Egri Munkás*, 1910. november 5., 3–4.

²⁹ *A tanonckérdésről* = *Egri Munkás*, 1910. október 1., 6–7.

³⁰ SZÉCSKÓ 1992, i. m. 32.

³¹ *A tanonckérdésről* = *Egri Munkás*, 1910. október 1., 6–7.

kölcsönöket osztogatva a földműveseknek, hogyha valamelyik öntudatra ébredne, hogy azt nagy hamar belefotjsák az illetőbe s újra kezes báránnyá tegyék az ő szolgálatukban. [...] kezdi már felismerni [a nép], hogy a csuhásoknál jobbakaróik is vannak a világon.”³²

Ezek a „jobbakarók” nyilvánvalóan a szociáldemokrácia képviselői a szerző olvasatában. Mivel a papság feltételezett pénzügyi spekulációt összekapcsolja „népbutító” tevékenységükkel, így értelemszerűen azt sugallja, hogy az egyházi oktatás világra való felcserélése szükségszerűen magával hozza a klérustól való anyagi függetlenedést is.

Az újság azt is felróta a papságnak, hogy az egyre nehezebb gazdasági helyzet dacára indokolatlan összegeket költ saját céljaira. 1911 januárjában arról tudósított, hogy Hatvan plébánosa kétszáz koronát kért a vármegyétől temploma tatarozására, mondván, ha „[...] a 13 ezer katolikust számláló Hatvannak, ahol a szocialistáknak egyik fészükük van, akik a katolikus vallás ellen izgatnak, ez a katolikus vármegye megtagadja a kérését, az nagyon sérelmes volna a községre nézve. [...]” Az *Egri Munkás* tudósítása szerint „[...] A szocializmussal való fenyegetődzés hatott is és meg is szavazták a segílyt [...] Az is igaz, hogy az alispáni jelentés szerint ki vannak irtva a szocialisták a megyében, azonban, ha a papzsákat kell tömni, akkor érvnek ez is jó.”³³ Az újság szerint tehát a vallástalan szocializmus rémével való fenyegetés a papság számára alkalmas volt arra, hogy a köz javára hivatkozva anyagi előnyökhöz jusson.

A cikkek némelyike ugyan megemlékezik a katolikus egyház jótékonyági akcióiról, azonban azok mögött hátsó szándékot és képmutatást sejtet. Samassa József egri érsek 1911. évi pásztorlevele kapcsán cinikusan kérték számon a főpapot, hogy ha „[...] módjában volna a birtokain foglalkoztatott munkásait a hit erejével kielégíteni, akkor azok miért kiabálnak kenyér után (?)”³⁴

A szegények iránti közömbösséget állította szembe a különböző egyházi szervezetek bőséges támogatásával az 1911 februárjában megjelent, Esztergomból küldött tudósítás is. „A főpásztorok jótékonykodása bő jövedelmükből csak a kat[olikus] legényegyletnek, körnek, kongregációknak, a katol[ikus] sajtónak juttat százakat. Ezt nevezik jótékonyáságnak. De a szegényeknek és koldusoknak csak filléreket adnak.”³⁵

„Le a szabadszerelemmel...”

Az *Egri Munkás*ban rendre előkerülnek a papok és a hívek erkölcstelenségéről szóló írások is. Az egri szervita templomban Szűz Mária tiszteletére rendezett búcsúra (melyre a 16. század óta több száz kilométeres körzetből érkeztek hívek)

³² *Hadüzenet = Egri Munkás*, 1910. november 5., 1–2.

³³ *Kinek van hát igaza? = Egri Munkás*, 1911. január 7., 3–4.

³⁴ *József érsek pásztorlevele = Egri Munkás*, 1911. február 6., 3–4.

³⁵ *Sok a szegény ember = Egri Munkás*, 1911. február 6., 5–6.

a lap elmondása szerint a zarándokok nagyobb része „nem az ájtatosság kedvéért jön, hanem már megszokta, hogy ez alkalommal bejön Egerbe bevásárolni, megisz-sza a reá eső bort, segít berondítani az utcát, terjeszti a prostitúciót. Az összeverődött nép nem- és korkülönbség nélkül van elszállásolva egyes udvarokban, és hogy ott mi történik közöttük az éj leple alatt, azzal sem a papság, sem az illetékes hatóság nem törődik. Vagy ha búcsún paráználkodik az ember, azért is teljes bűnbocsánat adatik? Valószínűen így gondolkozik a papság, máskülönben gondoskodna arról, hogy az idecsődített népnek valami hajlékot bocsásson rendelkezésére.”³⁶ A rendezvényeik megtartásában sokszor hatóságilag meggátolt szociáldemokraták a jelentős tömegeket vonzó és több évszázados múltra visszatekintő templomi búcsút már-már bacchanáliaként ábrázolták. A cikkíró célkeresztjébe ezúttal nem a papok, hanem a hívek kerülnek elsősorban, amivel a már sokat emlegetett vallásos nevelés eredményét akarja ábrázolni. Ezen túlmenően a szerző megkérdőjelezi a gyónás szentségét is, mint ami alkalmas a leggátlátalanabb bűnösöket is feloldani vétkeik alól.

A szervita búcsú megtartását azért is nehezményezte az *Egri Munkás*, mivel ugyanabban az évben a szintén nagy múltú máriapócsi búcsút elhalasztották a tomboló kolerajárvány miatt.³⁷ A vallásos tömegrendezvények lejárata után a lap többször foglalkozott népegészségügyi kérdésekkel. A *Koleragóc* című cikk arról tudósít például, hogy az egri ipartestület által már régóta üzemeltetett szállót a koleraveszély idején a tisztii főorvos bezáratta. Az átutazó munkások így a Diófa-kút utcai munkásotthonba mentek, ahol ingyen szálláshoz jutottak. A Munkás Otthon Szövetkezet többször fordult kérelemmel a városhoz egy alkalmas szálló létrehozása érdekében, azonban a vezetés nem reagált a megkeresésekre. A cikkírója gúnyosan megjegyezte: „lenne csak a katolikus legényegyletről szó, tudjuk, hamarosan elintéznék az ügyet”.³⁸

Többször felmerül az egyház és a szexualitás viszonya is, amelyet összekapcsoltak a korszak közbeszédében rendre előkerülő nőkérdéssel. Az *Egri Munkás* szerint az egyház képviselői „Szeretik hangoztatni azt, hogy az újkor a maga férgével, a szabadszerelemmel is fenyeget. Bizony borzasztó is az, amint elképzelik Önök és beleszuggestálják istenfélő híveikbe, különösen a nőkbe, a leányokba, hogy így meg úgy, nem lesz nekik jövőjük, ha szabadszerelem korszaka lesz.”³⁹

Az újság 1910–1911 fordulóján írt Darányi Ferenc jászberényi plébános állítólagos pedofilbotrányáról, valamint Kintzly Béla egyeki plébánosról, aki csendőrkkel, hatósági erőszakot alkalmazva szedette be a helyiektől az elmaradt párbéreket.⁴⁰ A klérus családi ügyekkel kapcsolatos inkompetenciájáról pedig

³⁶ *A szervita-bucusu* = *Egri Munkás*, 1910. október 1., 6.

³⁷ *Máriapócs-Eger* = *Egri Munkás*, 1910. október 1., 2–3.

³⁸ *Koleragóc* = *Egri Munkás*, 1910. október 1., 5.

³⁹ *Le a szabadszerelemmel, éljen a szent szabadság!* = *Egri Munkás*, 1911. február 6., 6.

⁴⁰ Az érintettek az esetet követően elmentek Egerbe, hogy panaszt tegyenek az érseki iroda igazgatójánál, aki azonban ingerülten elzavarta őket. *Csókolj kezet a papnak, kiver a házból* = *Egri Munkás*, 1911. március 4., 6.

gúnyosan jegyezték meg, hogy a papok a cölibátussal is rendre visszaélnék: „Mit beszélnek Önök családról? Van családjuk? Nincs! És éppen ezért nagyon sok esetben eljárnak a családokhoz. No, no, ne hevüljenek! Tudjuk, hogy vannak azért a plébániákon fehérchselédek, akik szeplőtlenül fogantattak.”⁴¹ Ezt követően a cikk írója még egy Aradon történt esetről is tudósít, miszerint egy helyi lapban a következő szöveggel adtak fel társkereső hirdetést: „valláskülönbség nélkül nyugdíjas, elvált vagy hajadon úrinő mint élettárs, egypár ezer forinttal kerestetik. Plébános életkora 34 év. Lehetőleg fényképpel ajánlatok Arad főposta »Plébánia« jelégre Aradon.”⁴²

„A b. zs.-ék meg jól teszik, ha ezt megjegyzik maguknak”

Egyes írások a helyi papok antiszemita megnyilvánulásairól számolnak be. *A csuhás nem fér meg a bőrében* című cikkben egy látszólag hétköznapi esemény bemutatásán keresztül ábrázolták a papság politikai agitációját és antiszemitizmusát. „Míg Egerben a képviselőválasztások le nem zajlottak, addig a papok borzasztóan szerették a zsidókat. [...] Kele István teológiai tanár a múltkoriban belépve egy fodrászüzletbe s amint látta, hogy ott több zsidó van, nagy hetykén odaszól a segédnek: Adja ide azt a zsidó újságot! Történetesen jelen volt egy elvtársunk is, ki nem értette jól, hogy miről van szó, s mivel maga is a rendezetlen vallásúak közé tartozik, a segédnél kérdezte meg jó hangosan, hogy mit akar ez a csuhás. Erre ökelme lejjebb eresztette a hangját. A borbélyüzletből pedig alig mert egy jó félóra múlva távozni. Pedig elmehetett bátran, a fene sem bántotta. Ugyan, tisztelendő úr, hova lett az a nagy szeretet, amivel a zsidók irányában viseltettek. Igaz, hogy Zichy János meg lett választva Eger város képviselőjévé, de a zsidógyűlöletet ez a tény sem irtotta ki a papokból. Egyébként Kele István nem hibás, hogy őt ilyenek nevelték, hanem hibás az a sokat emlegetett valláserkölcsei nevelés.”⁴³

Szintén konkrét esetről tudósít egy 1911 februárjában megjelent cikk, amely szerint az állami reáliskola hitoktatója, Karenovics József – aki többek között az iskolai Mária-kongregáció vezetője is volt – több hónapos fizetett tanulmányi szabadságra indult Németországba. Katolikus diákjai és az iskola kongreganistái búcsúünnepséget szerveztek neki, azonban „Zsidót nem vettek be az ünneplésbe, mert a zsidó nem lehet kongregacionista, meg aztán a zsidó, az – b. zsidó [valószínűleg „büdös zsidó”]. És a tanár úrnak szava sem volt ehhez. Nem volt kíváncsi, hogy a többség, a zsidó növendékek, mért nem szeretik őt annyira, mint amazok. Nem szólt így a gyerekekhez: – Halljátok-e a teremburáját, hát másvallásúakat miért közösitetek ki az ünnepélyből, hiszen azok is intézeti növendékek, azok is olyan gyerekek, mint ti vagytok. A tanár úr ezt nem tette. A fajmagyar Karenovics tanár úr szépen megköszönte a keresztény gyerekeknek az ovációt.

⁴¹ *Le a szabadszerellemmel, éljen a szent szabadság!* = Egri Munkás, 1911. február 6., 6.

⁴² *Uo.*

⁴³ *A csuhás nem fér meg a bőrében* = Egri Munkás, 1910. november 12., 8.

Nem világosította fel őket tévedésükről, és ezzel mintegy megerősítette őket abbéli hiedelmükben, hogy helyesen cselekedtek, és suttymban talán még meg is veregette a kis szónok vállát és buzdította továbbra is [...] A b. zs.-ék meg jól teszik, ha ezt megjegyzik maguknak. Az olvasótól pedig bocsánatot kérünk, hogy ennyi helyet vesztegettünk erre a számárságra.”⁴⁴

Az *Egri Munkás* szerint a vallási türelmetlenség és antiszemitizmus már nemcsak az egyházi, hanem állami oktatási intézményekben is kezdett szélesebb körben elterjedni. Karenovics magatartása kapcsán a lap úgy összegezte álláspontját, hogy „[...] Ha már a felekezeti iskolában uszítják egymás ellen a különböző felekezetű gyermekeket, legalább az állami intézetektől várná az ember, hogy felvilágosítsa a növendékeket: hogy akár az úristent, akár a jehovát imádjátok, emberek vagytok mindnyájan, szeressétek egymást és ne törjetek egymás ellen.”⁴⁵

Az *Egri Munkás* 1911 márciusában arról írt, hogy a zsidó–keresztény megosztottság sokkal mélyebben része az állami iskola hétköznapijainak, mint ahogy azt a Karenovics-eset mutatta. A cikk írója szerint az igazgató és a tanári kar, valamint a tanárok között is éles ellentétek húzódnak. Karenovicsot egyébként az újság szerint egyenesen „felsőbb egyházi körök” küldték az iskolába, ahol a tanulók közel háromnegyede volt izraelita, és akik közül több tanuló eltanácsolásához is hozzájárult. Ennek kapcsán számonkérte a helyi izraelita felekezetek elöljáróit is, akiknek állítólagos közömbösségét az ügyben annak tulajdonította, hogy többen közülük nemrégiben nemesi címhez jutottak.⁴⁶

A lap a Karenovics-botrány kapcsán a jövő értelmiségének butítására hivatott közösségekként jellemezte az iskolai Mária-kongregációkat. A többi társadalmi csoportról szólva megjegyzi: „Ezt a célt a keresztényszocialista egyesület szolgálná [...] A földműves-osztállyal ezt megtenni pedig egy Népszövetség lenne hivatva.”⁴⁷ Végül nem maradhatott el, hogy a keresztényszocialista egyesület és annak vezetője, Nagy János is célkeresztbe kerüljön. A kanonoknak antiszemitizmusát vetették szemére, mondván „egy csomó gyalázkodó és pogromra felhívó pamfletet saját úri kezeivel vitt a nyomdából az ő türelmes juhaj, a katolikus legények közé, hol ezekkel a szavakkal osztotta szét. »Lássátok, mit akarnak a zsidók, de most majd jól befűtünk nekik«”.⁴⁸ A cikk többek között Nagy 1911-es *A szociáldemokrácia*

⁴⁴ *A tanár úr szabadsága vagy hogyan nevelik a gyermekeket az egri állami főreáliskolában? vagyis a Mária kongregációk* = *Egri Munkás*, 1911. február 6., 5.

⁴⁵ *Uo.*

⁴⁶ *Kulturbotrány* = *Egri Munkás*, 1911. március 4., 2. A kongregációk ellen ekkoriban egyébként átfogó, országos sajtókampány zajlott a baloldali orgánumban. Egerben mindez összefüggött azzal is, hogy a választások alkalmával Zichy János, a Katolikus Néppárt jelöltje lett a város országgyűlési képviselője, aki ezt követően elkötelezett katolikusként és a párt volt elnökeként vallás- és közoktatásügyi miniszter is lett.

⁴⁷ *Az intellektualisták* = *Egri Munkás*, 1911. március 4., 4.

⁴⁸ *A csuhás rikkancs* = *Egri Munkás*, 1911. március 4., 5.

tükre című művére utalhatott, melyben külön fejezetet szentelt a baloldali munkásmozgalom és zsidóság kapcsolatának.⁴⁹

„*Ti szocialisták vagytok, nektek nem adunk segélyt, mert az csak olyan egyesületeknek adunk, amely butít*”

A Mária-kongregációk mellett a Nagy János irányítása alatt álló helyi legényegylet is különösen kedvelt célpontja volt az *Egri Munkás*nak. A lap például a következőkkel szólította meg a legényegylet támogatása miatt kárhozottatott Eger város vezetését: „Mért nem mondják ki egyszerűen és magyarul: »Ti szocialisták vagytok, nektek nem adunk segélyt, mert az csak olyan egyesületeknek adunk, amely butít [...] Ezt értenénk. Bezzeg mikor a kat. legényegyletről és a keresztényszocialistákról volt szó. Azoknak adni kell, mert azok jó fiúk, és különben is, nagy protekciójuk van a közgyűlésben. A püspök a kanonokok, no meg sok, másféle papok.« Egri szervezett munkások! Jegyezzétek meg magatoknak, hogy míg a ti számotokra a városnak nincs egy rézkrajcárja sem, addig a katolikus legények számára 10 éven keresztül 500 koronát ad a város [...] Hát nem pocséklása ez a »súlyos anyagi helyzettel« küzdő város pénzének, polgármester úr? Avagy talán így akarnak híveket szerezni a kevés taglétszámú legényegyletnek, ahol ugyan egyelet van, de legény nincs. Értjük, polgármester úr?»⁵⁰

A legényegylet fennmaradt jegyzőkönyvei igazolják, hogy az 1910-es évek elején az egyelet iránti érdeklődés meglehetősen alacsony volt, kevesen látogatták programjaikat, gyűléseiket és a tagsági díjat sem fizették rendszeresen.⁵¹ Ugyanakkor az *Egri Munkás* szerint ez nem mindig volt így, és a kialakult helyzetért a papság kontraproduktív ellenőrző tevékenysége a felelős: „Bármily kezdetleges volt [a szociáldemokrata] szervezkedés, a tőke hamarosan felismerte, hogy mily nagy veszedelmet, illetőleg profitsökkenést jelent ez rájuk nézve. Gondolkoztak rajta, hogyan hárítsák el fejük felől ezt a szerencsétlenséget. Tanácskozásaikba belevonták nagyon természetesen a papságot is, kik végre kisütötték, hogy az iparosifjak valláserkölcsi nevelése végett szükséges a katolikus legényegylet felállítás. [...] Az egyelet vezetését a papokra bízták s ezek aztán derekasan meg is feleltek hivatásuknak. A közjük tévedt iparosokba belenevelték a bigottságot, a

⁴⁹ NAGY János, *A szociáldemokrácia tükre*, Bp., Szent István Társulat, 1911, 37–40. A fejezetben pogomra történő egyértelmű felhívás nem olvasható, azonban a korszakban a magyar közvéleményben is elhíresült nemzetközi zsidóellenes fizikai atrocitásokat (főként Spanyolország és Oroszország példájából kiindulva) relativizálja a szerző.

⁵⁰ *Kérvényünk sorsa* = *Egri Munkás*, 1910. november 5., 2–3.

⁵¹ Az 1914. januári közgyűlésen Nagy János éves beszámolójában elmondta: „voltak szakmák, melyekből egy tagja nem volt az egyeletnek, pl.: ács, kőműves; ez a szociáldemokrata terrornak tudható be. Ellenhatásképpen nekünk is ki kell építeni a szakszervezeteket.” Magyar Nemzeti Levéltár Heves Vármegyei Levéltára X-203. 1. k. Az Egri Katolikus Legényegylet Jegyzőkönyvei 1860–1923., 278.

vallási türelmetlenséget, nevelték az olcsó Jánosokat, prédikálván nekik arról, hogy viseljék csak keresztényi türelemmel a szegénységet, s haláluk után övék lesz a mennyeknek országa. [...] Ez volt az egylet tevékenysége sokáig, míg a szociáldemokrácia kezdett tért hódítani Egerben is, s ettől a perctől kezdve mindig jobban és jobban fogyatkozott tagjainak száma, úgy, hogy ma már csak a potyavacsorák meg az ingyen mulatságok bírnak arra néhány papszamarat, hogy az egyletben benn maradjon és besegítse vezetőit egy-egy jól jövedelmező plébániára. [...]”⁵² Az idézet annyiban tekinthető kivételesnek, hogy itt a sokat ismételt toposznak (miszerint a papság népbútítással akarja megtartani híveit) gazdasági vonatkozásaira világít rá a szerző. Úgy vélekedik, a klérus iparosok között végzett tevékenysége annak tudható be, hogy az egyház és a kizsákmányolóvá váló mesterek szövetségre léptek egymással az anyagi haszonszerzés érdekében.

Összegzés

A Munkásotthon Szövetkezet folyamatos anyagi gondjai miatt az *Egri Munkás* 1911 tavaszától nem adott ki új számokat. A munkásotthon költséges fenntartását később egyre sűrűbben megrendezett segélyrendezvényekkel próbálták biztosítani, sőt, a szocialista antialkoholizmusnak ellentmondva, még italmérést is létesítettek az épületben. 1914-ben a május 1-i ünnepség után egy héttel azonban a munkásotthon bezárt és csak 1918 őszén nyitotta ki újra kapuit a szervezett munkások előtt.⁵³

A tanulmányban ismertetett cikkek az egri szociáldemokrata munkásmozgalom első világháború előtti fénykorából származnak. A cikkekre gúnyos, cinikus hangvétel jellemző. Ugyan a szocialista antiklerikalizmusnak és valláskritikának már ekkor is megvolt a maga széles filozófiai és elméleti háttere, az *Egri Munkás* mégis mellőzte a teoretikus fejtegetéseket. Az írások többsége valamely konkrét momentumról vagy csoportosulásról szól. Ezek a beszámolók a városi mindennapok történetét is gazdagítják, ugyanakkor kontrollforrás nem minden esetben áll rendelkezésre velük kapcsolatban, így vizsgálatuknál fontos az alapos forráskritika.

Az *Egri Munkás* antiklerikális cikkei azonban nem csak a város története szempontjából tekinthetők hasznos, eddig jóformán szinte teljesen figyelmen kívül hagyott forrásnak. Míg az 1945 utáni kommunista egyházüldözés napjaink történeti diskurzusainak kedvelt témája, addig a jelenség gyökereiről meglehetősen kevés szó esik. Pedig egyáltalán nem elképzelhetetlen, hogy, az alapvető világnézeti különbségek mellett, az államszocializmus egyházellenes politikája a századfordulón zajló élénk mozgalmi életben is gyökerezik.

⁵² *Az egri Katolikus Mesteregylet = Egri Munkás*, 1910. november 5., 5–6.

⁵³ CSIFFÁRY 1983, i. m. 251–252.

Molnár Dávid

An Anti-church Phenomenon in the Capital of Catholicism The Anti-clerical Articles of *Egri Munkás* (1910–1911)

The social democratic labour movement appeared in Eger a few years before the First World War. The population of the city was largely Roman Catholic, and the clergy had a great influence on the social and economic life and cultural relations of the Catholic church centre. As a result, the conflict between the progressive socialist movement and the conservative clerics intensified. The influential clerics supported separate Christian socialist movements to weaken the social democrats, and in the age of dualism, ideological conflicts can be found throughout the local press, including in the paper *Egri Munkás* published between 1910 and 1911. This newspaper shows the anti-church criticism of the socialist movement but also informs about specific local events and shows the complex character of the labour movement.

Keywords: anticlericalism, Eger, labour movement, socialism.